

Stanisław Łach

"Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989", Roman Drozd, Warszawa 2001 : [recenzja]

Słupskie Studia Historyczne 10, 330-333

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roman Drozd, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Wyd. „Tyrsa”, Warszawa 2001, ss. 380

Do tematów wywołujących ożywione dyskusje i ścieranie się rozbieżnych poglądów należy niewątpliwie szeroko rozumiana kwestia ukraińska. Dramatyczne dzieje stosunków polsko-ukraińskich i współżycia Polaków i Ukraińców sprawiają, że wokół tej tematyki nagromadziło się wiele ocen nieprawdziwych, zafałszowań czy przemilczeń. W dodatku przeżycia Polaków i Ukraińców w ostatniej wojnie światowej sprawiają, iż są to zagadnienia ciągle żywe w pamięci obu narodów. Nie brak wzajemnych uprzedzeń, niechęci, uproszczonych ocen. Obiektywne poznanie historii mniejszości ukraińskiej w Polsce po II wojnie światowej pozostaje zadaniem badawczym ciągle aktualnym. Bliższe poznanie sąsiada, uważanego za strategicznego partnera Polski w zjednoczonej Europie ma również walor praktyczny.

Słowa uznania należą się autorowi publikacji Romanowi Drozdowi, który podjął się opracowania tematu niezwykle ważnego, a zarazem trudnego i złożonego, wywołującego ciągle ożywione dyskusje, w których ścierają się kontrowersyjne punkty widzenia w ocenie wielu kwestii szczegółowych, składających się na temat rozprawy. Pragnę podkreślić, że opracowania tego trudnego tematu podjął się młody historyk z Pomorskiej Akademii Pedagogicznej ze Słupska, ale posiadający już spory dorobek naukowy i doświadczenie badawcze. Roman Drozd jest autorem wielu publikacji poświęconych mniejszości ukraińskiej w Polsce, wysoko cenionym przez badaczy zajmujących się tą tematyką. Wysoka kompetencja Autora publikacji i rzetelność w podejściu do prowadzonych badań nad mniejszością ukraińską w Polsce po II wojnie światowej pozwoliły na opracowanie wartościowej publikacji.

Zakres tematyczny tej cennej publikacji obejmuje w zasadzie wszystkie kwestie dotyczące całej polityki władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce po II wojnie światowej. Można powiedzieć, że jest to pierwsza w polskiej literaturze historycznej publikacja tak szeroko traktująca ten temat. Książka ma charakter monografii mniejszości ukraińskiej. Jest to ujęcie tematu szersze niż wynikało z samego tytułu publikacji.

Zakresem chronologicznym praca obejmuje lata 1944-1989, czyli cały okres istnienia PRL. Ramy terytorialne zaś obejmują obszar Polski w granicach powojennych, zamieszkały przez ludność ukraińską. Do tak określonych ram chronologicznych i terytorialnych pracy nie można mieć najmniejszych zastrzeżeń. Są one ogólnie przyjęte przez badaczy zajmującymi się dziejami powojennymi Polski.

Wiedza pozaźródłowa zdobyta przez wykorzystanie literatury przedmiotu pozwoliła na wnikięcie w istotę omawianych zagadnień. Autor wykorzystał publikacje badaczy polskich i ukraińskich. Literaturę oficjalną oraz publikacje z wydawnictw drugoobiegowych z obu tych krajów. Wśród wykorzystanej literatury są publikacje *sensu stricto* historyczne, ale także opracowania socjologów, politologów,

geografów ludności, etnografów, demografów. Wykorzystana została także prasa, wspomnienia i relacje. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na profesjonalną ocenę wykorzystanej literatury, zawartą w bardzo dobrym wstępie.

Na podkreślenie zasługuje imponująca liczba wykorzystanych w pracy źródeł drukowanych i aktowych. Autor korzystał z dokumentów licznych zespołów, zdeponowanych w archiwach centralnych i terenowych. Z przeogromnego zasobu Archiwum Akt Nowych wykorzystano dokumenty znajdujące się w zespołach poszczególnych ministerstw – Prezydium Urzędu Rady Ministrów, partii i stronnictw politycznych, Zarządu Centralnego Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, Urzędu do Spraw Wyznań. W zestawie wykorzystanych źródeł aktowych znajdują się dokumenty Zarządu Głównego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, dokumenty przechowywane w zespołach Centralnego Archiwum Wojska Polskiego, Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, archiwów państwowych na terenie całego kraju. W sposób niemalże pełny wykorzystano źródła publikowane, w tym również przez Autora publikacji.

Niepowodzeniem zakończyły się starania Autora o dotarcie do dokumentów przechowywanych w Archiwum Urzędu Ochrony Państwa w Warszawie i w delegaturach terenowych Urzędu Ochrony Państwa. Wielka to szkoda zważywszy na fakt, że władze bezpieczeństwa z dużą skrupulatnością zbierały materiały dotyczące różnych przejawów aktywności społecznej i politycznej ludności ukraińskiej, która w sposób dokładny poddana była inwigilacji przez urzędy bezpieczeństwa publicznego, później służb bezpieczeństwa. Autor po prostu nie miał szczęścia w dotarciu do tych cennych źródeł z racji trwającego przekazywania wymienionych zbiorów Instytutowi Pamięci Narodowej. Brak pełniejszego wykorzystania źródeł wytworzonych przez Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego został w dużym stopniu zrównoważony wykorzystaniem materiałów archiwalnych zawartych w podanych wcześniej zasobach archiwalnych. Niemniej w przyszłości należałoby pełniej wykorzystać ten cenny materiał w badaniach historycznych.

Całość opracowania została ujęta w sześciu rozdziałach. W rozdziale I – *Pierwsze lata Polski Ludowej (1944-1947)* Autor przedstawił koncepcje rozwiązania problemu ukraińskiego do 1944 r., stanowisko rządu emigracyjnego, ugrupowań politycznych związanych z tym rządem, a także odmiennosc koncepcji w tej kwestii prezentowanych przez ośrodki lewicowe w ZSRR i władze PRL. W rozdziale tym przedstawiono genezę przesiedleń ludności ukraińskiej z Polski do USRR oraz towarzyszące tym przesiedleniom trudności. Cenną częścią tego rozdziału jest obiektywne przedstawienie genezy, przebiegu i skutków przesiedleń ludności ukraińskiej na ziemię odzyskane w ramach akcji „Wisła”. Ustalenia przyjęte przy prezentacji tej kwestii można przyjąć za rozwiązania zbieżne z dotychczasowymi ustaleniami historyków, podejmujących ten trudny problem. W rozdziale II *Okres stalinowski (1948-1955)* w sposób dogłębny i dociekliwy autor przedstawił materialne warunki życia ludności ukraińskiej, trudności codziennego bytowania na ziemiach zachodnich i północnych, adaptacji i integracji społecznej, izolacjonizm społeczny Ukraińców, trudności w organizacji życia duchowego. Podane są także przykłady represji i dyskryminacji tej ludności przez władze.

Rozdział III *Przełom październikowy (1956-1960)* poświęcony został omówieniu ożywienia społecznego i politycznego ludności ukraińskiej, związanego z przemianami październikowymi, powstaniem Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, rozwojem szkolnictwa ukraińskiego, różnych form życia kulturalnego, reaktywowaniem kościoła greckokatolickiego. Poruszona została mało znana kwestia łemkowska i złożoność relacji Ukraińcy-Polacy. Sporo miejsca Autor poświęcił licznym ograniczeniom ze strony władz polskich w działalności UTSK.

W rozdziale IV *Okres stabilizacji ludności ukraińskiej (1960-1970)* Autor zajął się tzw. nacjonalizmem ukraińskim, kwestią tożsamości narodowej Ukraińców, procesem asymilacji w nowym środowisku społecznym i wpływem polityki władz na społeczność ukraińską. W sposób niezwykle rzetelny ukazano rolę czynników stabilizacyjnych i destabilizujących życie społeczności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych. Rozdział V *Kwestia ukraińska w latach 1970-1980*, został poświęcony polityce władz wobec postulatów formowanych przez środowiska Ukraińców w Polsce, instrumentalnemu traktowaniu ogniw UTSP i aktywności ludności ukraińskiej w polityce partii, rozmijaniu się haseł propagandowych z rzeczywistością i realiami życia codziennego. W ostatnim rozdziale, obejmującym lata 1980-1989, przedstawiona została zmiana polityki władz wobec Ukraińców, wzrost aktywności środowiska ukraińskiego, działalność w strukturach „Solidarności” i władz. Problemy ludności ukraińskiej zostały, o czym wspomina Autor publikacji, podjęte w trakcie obrad „okrągłego stołu”.

Pragnąłbym podkreślić, iż bardzo szeroko rozumiana kwestia ukraińska została przedstawiona w kontekście zmieniających się uwarunkowań wewnętrznych Polski oraz wpływu władz radzieckich na narodowościową politykę władz polskich. W sposób wyraźny należy powiedzieć, iż w systemie monopolu partii komunistycznej i podporządkowania wszystkich dziedzin życia publicznego władzy komunistycznej, centralizacji władz, reglamentacji wolności i swobód obywatelskich, braku istnienia opozycji politycznej i autentycznego pluralizmu politycznego w Polsce nie było warunków do istnienia i działalności niezależnych partii, organizacji społecznych i stowarzyszeń. W tym kontekście należy oceniać możliwość działania Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, rozwijania niezależnych form życia społeczno-kulturalnego mniejszości ukraińskiej. O tej współzależności pamiętał Autor publikacji, dokonując analizy działalności mniejszości ukraińskiej w Polsce nawet wówczas, kiedy wprost o tym nie pisze. W prezentowanym materiale faktograficznym, opisie i wyprowadzanych wnioskach i ocenach w sposób wyraźny ukazano wpływ polityki władz na jej odbiór przez społeczność ukraińską.

W polityce władz wobec mniejszości ukraińskiej wyeksponowane zostały okresy mniej lub bardziej sprzyjające realizacji aspiracji życiowych, społeczno-politycznych, oświatowo-kulturalnych Ukraińców. W sposób wyraźny została w wielu miejscach podkreślona liberalizacja w momentach przełomów politycznych w Polsce. Według mnie ocena liberalizacji jest zbyt łagodna. Jeszcze wyraźniej podkreśliłbym, iż tzw. liberalizacja miała charakter ograniczony, cząstkowy, koniunkturalny, często stanowiąc wstęp do podjęcia bardziej zdecydowanych działań restrykcyjnych

czy wręcz represyjnych w myśl leninowskiego hasła: krok do przodu, dwa kroki do tyłu. Tak zwane liberalizacje w PRL, w tym w zakresie kwestii ukraińskiej, były dyktowane myślą umocnienia władzy komunistycznej i służyły legitymizacji społecznej systemu. W takim systemie nie było warunków do niezależnego funkcjonowania organizacji, stowarzyszeń, które w swojej działalności spełniały rolę pasów transmisyjnych partii do określonych środowisk społecznych. Ukraińcy nie stanowili tutaj wyjątku. Ograniczenia obejmowały zarówno Polaków, jak i Ukraińców. To prawdy oczywiste dla badaczy dziejów najnowszych Polski. Istnieje obecnie niemalże pełna zbieżność w ocenie, iż istniejący system komunistyczny w powojennej Polsce, oparty na monopolu partii komunistycznej, zawłaszczeniu przez komunistów instytucji państwa, centralizacji, eliminacji opozycji i sił niezależnych, represji nie stwarzał warunków do normalnego rozwoju różnych dziedzin życia. Podawane w pracy przykłady anormalnego i instrumentalnego traktowania kwestii ukraińskiej potwierdzają ten ogólnie znany osąd historyczny władzy komunistycznej w Polsce.

W podsumowaniu Autor zawarł ocenę polityki władz dokonaną pod kątem uzyskanych efektów w stosunku do zakładanych celów. Konkluzja końcowa jest w mojej cenie prawidłowa. *„Władzom nie udało się zasymilować wszystkich Ukraińców, a tym samym rozwiązać problemu ukraińskiego. Nie zlikwidowano wzajemnych uprzedzeń, wręcz ugruntowano istniejące stereotypy”*. Działania władz doprowadziły także do gospodarczego upadku Bieszczad i bezpowrotnej utraty bogatej kultury pogranicza. Deportacją w ramach akcji „Wisła”, a następnie działaniami asymilacyjnymi umocniono w świadomości Ukraińców poczucie wyrządzonej krzywdy.

Publikacja Romana Drozda ma duży walor poznawczy i społeczny. Dzięki wnikliwej ocenie przeprowadzonej polityki władz wobec ludności ukraińskiej możemy zgłębić istotę i mechanizm funkcjonowania władz komunistycznych. W tym upatruję główny walor publikacji, poszerzającej stan naszej wiedzy o PRL, pozwalającej poznać mechanizm jej funkcjonowania i moralną stronę systemu komunistycznego.

Studium Romana Drozda uważam za jedną z wartościowszych publikacji historycznych ostatnich lat. Jestem przekonany, iż zajmie ona poczesne miejsce w dorobku historiografii stosunków polsko-ukraińskich i będzie dobrze służyła bliższemu poznaniu i współżyciu obu narodów: polskiego i ukraińskiego. Uczyniony został dalszy krok w badaniach naukowych nad szeroko rozumianą kwestią ukraińską w Polsce.

Autorowi składam gratulacje za napisanie bardzo wartościowej publikacji.

STANISŁAW ŁACH

PAP SŁUPSK